

СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ В ТЕМАТИЧНІЙ ГРУПІ ЛЕКСИКИ РОДИЛЬНОГО ОБРЯДУ В СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Одним із завдань дослідника номінаційних процесів є з'ясування способів і засобів, за допомогою яких здійснюється акт номінації тієї чи іншої реальності навколишньої дійсності. Діалектологи, які вивчають номінації в різних ареалах української мови, сходяться на думці, що основні способи номінації (такі, як деякі види деривації, словоскладання, семантична перенесення, лексичне запозичення із інших мов) є, очевидно, універсальними (або майже універсальними) [1; 2; 4; 5] і займають центральне місце в системі номінативних засобів будь-якої мови [7].

Досліджуючи способи номінації в тематичних групах лексики з конкретним значенням у східноподільських говірках, ми зробили висновок, що для тематичних груп лексики на позначення рибальства, бджільництва, тваринництва, основними способами номінації є семантична трансформація слова, деривація, композитивне словотворення та фразотворення. Продуктивність різних способів не однакова – найпродуктивнішим є лексико-семантичний спосіб та морфологічний суфіксальний [10, 182]. Способи номінації в обрядовій лексиці східноподільських говірок ще не були предметом опису, що і визначає актуальність нашого дослідження.

Лексика обрядів – це надійне джерело глибшого пізнання складу й структури мовленнєвих одиниць, з'ясування їх генези, семантики, реконструкції елементів духовної та матеріальної культури [3, 183]. Вивчення номінаційних процесів в одній тематичній групі обрядової лексики окреслить загальні тенденції способів номінації у всіх групах обрядової лексики.

Мета статті – проаналізувати способи номінації в тематичній групі лексики родильного обряду, визначити найбільш продуктивні способи номінації та виявити специфічні, характерні для обрядової лексики.

Джерелом дослідження став авторський словник лексики родильного обряду, вміщений у книзі «Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий опис» [11], у якому зібрано матеріал із 116 говірок Східного Поділля. У тематичній групі чітко виокремлюються лексико-семантичні групи (ЛСГ) на позначення жінок, дітей, обрядодій та атрибутів, що їх супроводжують. Для кожної ЛСГ характерні власні способи і засоби номінації.

Аналіз лексики, яка обслуговує родильний обряд у східноподільських говірках, засвідчив, що серед однослівної номінації, як і в лексиці з конкретним значенням [10, 180], переважає суфіксальний спосіб словотворення. Зауважимо, у цій тематичній групі більшість лексем утворена за допомогою демінутивних суфіксів, що зумовлено позамовними чинниками. Інколи демінутивні суфікси мовці додають до основ з негативною оцінкою для того, щоб її пом'якшити: *бри^еху^нець* 'хлопчик, який уже вміє говорити', *баїстр^учок*, *баїстру^чок*, *баїстр^уче^н'а*, *баїструч^н'а* 'дитина, народжена поза шлюбом' і под.

Зважаючи на формат статті, вкажемо лише найбільш поширені суфікси:

-ок мовці використовують для називання 1) дитини: *анге^ллок*, 'новонароджена дитина', *вос^тма^чок* 'хлопчик, народжений матір'ю на восьмому місяці вагітності', *би^чечок* 'хлопчик, вигодуваний материнським молоком', *вишк^рабочок* 'найменша дитина в сім'ї', *грудн^тчок* 'дитина до року', *вилупок* 'новонароджена дитина', *вишк^рибок*, *вишк^ребок* знев. 'найменша дитина в сім'ї', 'новонароджена дитина'; 2) атрибутів обрядодій: *барло^жок* 'солома з-під поросяти, яку використовують в обрядодіях, щоб заспокоїти дитину, яка довго не засинає'; 3) частин тільки дитини: *жолудочок* 'дитячий шлунок'; 4) предметів побуту дитини: *в^ізок* 'коляска для виїзду дитини надвір'; 5) етапів родильного обряду: -ок *годок* 'святкування першої річниці народження дитини';

-к- використовують для утворення: 1) назв жінок за родом діяльності: *аку^шерка*, *ку^шорка*, *оку^шарка*, *ко^шерка*, *ку^шерка*, *ку^шарка* 'жінка, яка приймає роди у пологовому будинку', 'жінка, яка раніше приймала роди вдома', *баб^нка*, *знахарка* 'жінка, яка приймала роди', *догл^адачка* 'жінка, яка доглядає за дитиною'; 2) назв дівчаток: *бри^хунка* 'дівчинка, яка вже вміє горорити', *ве^редунка* 'дівчинка, яка вередує', *вигодованка* 'дівчинка, взята на виховання з будинку маляти, інтернату', *баїстр^учка*, *баїстручка* 'дівчинка, народжена поза шлюбом', *годованка*, *гу^дованка*, *ого^дованка*, *годуванка*, *інте^рнато^уйка* 'дівчинка, взята на виховання із будинку маляти, інтернату', 'дівчинка, вигодована материнським молоком', 'жінка, яка вигодувала своїм молоком чужу дитину'; 3) предметів побуту дитини: *ж^іл^із^ачка*, *жил^ізко* 'залізний предмет, який носять від пристріту', *годи^жинка* 'одяг дитини'; 4) назв обрядодій: *зли^йки* 'обряд очищення баби-повитухи і породіллі, коли вони миють руки, зливаючи на руки один одному'; 5) назв частин тіла дитини: *дихалка* 'частина черепа дитини, де сходяться черепні кісточки';

-чик, -ик використовують для утворення лексем на позначення 1) дітей: *зимо́вик* ‘дитина, народжена взимку’, *іску́ствин’ік*, *іску́ст’ен’ік* ‘хлопчик, вигодуваний штучним харчем’; 2) міфічних істот: *баба́йчик* ‘міфічна істота, якою лякали дітей’, *анге́лики* ‘діти, які померли нехрещеними’; 3) предметів побуту дитини: *во́зик* ‘коляска для виїзду дитини надвір’; 4) обрядодій: *го́д’ік* ‘святкування першої річниці народження дитини’;

-ець використовують для утворення назв 1) хлопчиків: *д’ед’омовець*, *інте’рнатовець*, *го́дованець* ‘хлопчик, узятий на виховання з будинку маляти, інтернату’, *го́дованець* ‘хлопчик, вигодуваний материнським молоком’; 2) фізіологічного стану: *гризу́нець* ‘стан хлопчиків, зумовлений перебудовою кишково-шлункового тракту’; 3) предметів побуту дитини: *гос’тинець* ‘подарунок, який приносили дитині’; 4) рослин: *жи́вець* ‘трава, якою обкурювали жінку в родах’;

-иця(а) використовують для утворення назв на позначення жінок-виконавець дії: *го́дувал’ни́ця* ‘жінка, яка вигодувала своїм молоком чужу дитину’, *іску́ст’ин’и́ця*, *іску́ст’е’н’и́ця* ‘дівчинка, вигодувана штучним харчем’.

Малопродуктивними є афікси -ан’а: *в’ідв’ідуван’а* ‘обряд відвідування породіллі і новонародженого’; -л- *го́дувал’а* ‘жінка, яка годує дитину грудьми’, -ух- *зо́лотуха* ‘гнійні прищі за вухами в немовляти, появу яких пов’язували із приходом до хати нечистої жінки’.

Зовсім небагато зафіксовано номенів префіксально-суфіксальної структури: *бе’збач’е’нко* ‘хлопчик, народжений поза шлюбом’, *бис’парни́й* ‘неодружений’, *бе’с’мертник* ‘*Helichrysum arenarium* L.; безсмертник, рослина, відвар якої вживали, щоб мати дітей’.

Безафіксним способом утворено небагато іменників, на відміну від лексики із конкретним значенням, у якій у східноподільських говірках виокремлюємо п’ять типових моделей утворення безафіксних іменників [10]. Обрядові безафіксні іменники – віддієслівні деривати, утворені за двома типовими моделями:

1) *усічення дієслівної основи та збереження твердого приголосного* (ДО + Ø + Ø, тобто: дієслівна основа + нульовий суфікс + нульове закінчення): *вив’ід* та його фонетико-морфологічні варіанти *виво́д*, *ви’води* ‘обрядодія, коли священик читає молитву над матір’ю після родів, коли вона вперше прийшла до церкви’;

2) *усічення дієслівної основи і закінчення -и* (ДО + Ø + и). За цією моделлю утворені репрезентанти таких словотвірних типів: *пе’реїми*, *пи’реїми* ‘початок пологів’; *зу́роки*, *ју́роки* ‘шкода, яку наносить іншим людям своїм поглядом людина, якій мати знову дала груди після того, як залучила, одна з причин захворювання дитини’; *ви’води* ‘обрядодія, коли священик читає молитву над породіллею через шість тижнів після родів’; *вади* ‘загальна назва дитячих хвороб’ ← *вадити* ‘шкодити’.

Семантична композиція на формально-словотвірному рівні представлена у вигляді

а) словоскладання: 1) з атрибутивними відношеннями між компонентами: *баба-бра́нка*, *баб’ка-бра́нка*, *бабка-оку́шарка*, *баба-пови́туха*, *баб’ка-пови́туха*, *баб’ка-пови́тушка*, *баба-ше’п’туха*, *баб’ка-бра́нка*, *т’ітка-бра́нка* ‘жінка, яка приймала роди’, *ж’інка-перв’істка* ‘жінка, яка народжує вперше’, *мама-ге’рої́н’а*, *мати-ге’рої́н’а*, *мат’-ге’рої́н’а* ‘жінка, яка народила і виховала багато дітей’, *мама-оди́ночка*, *мати-оди́начка*, *мат’-оди́ночка* ‘жінка, яка народила дитину поза шлюбом’, *мати-перв’істка* ‘жінка, яка народжує вперше’, *й’ангол-охо’роне’ц’* ‘ангел’. 2) сурядними відношеннями між компонентами: *м’і’зинчик-л’убимчик* ‘найменша дитина в сім’ї’, *ква’сок-ме’д’ок* ‘загальна назва страв, обов’язкових на родинних’, *си’нул’ки-ри’бул’ки* ‘новонароджений син (у звертанні до нього)’;

б) складно-суфіксального основоскладання: *пе’рво’л’убець* ‘перша дитина в сім’ї’, *пе’рво’род’ка*, *пе’ршо’родка* ‘жінка, яка народжує вперше’, *мало’родка*, *малол’ітка*, *малол’етка*, *скоро’сп’елка*, *скоро’сп’ілка* ‘жінка, яка народжує в дуже молодому віці’, *крово’ши́йка* ‘дитина зі скривленою шиєю’, *старо’родка* ‘жінка, яка перший раз народила у старшому віці’, *чорноб’ривець* ‘*Tagetes* L.; чорнобривці, які клали в купіль дитини’;

в) чистого основоскладання: *пе’ре’коти’поле* ‘*Alhagi* L.; трава, яку заварювали і пили як абортивний засіб’, *ро’д’ом*, *ро’дом* ‘пологовий будинок’, *скоро’роди* ‘пологи, які проходять швидко’, *чистот’ел* ‘*Chelidonium majus*, L.; чистотіл, трава, яку використовували для загоювання ран’, *самовики́д* ‘викидень, мимовільне переривання вагітності’.

Як показують спостереження, осново- і словоскладання – малопродуктивні способи творення обрядової лексики, проте переважно характерні для лексико-семантичних груп на позначення жінок, рідше дітей, а також лікарських рослин, які використовують в обрядодіях родильного обряду.

Особливістю ТГЛ родильного обряду в східноподільських говірках є те, що значну кількість репрезентантів становлять лексеми, утворені шляхом субстантивації прикметників середнього роду, на позначення дітей та дитячих хвороб, наприклад, *іску́ствин’е*, *штучне* ‘дитина, вигодувана штучним харчем’, *кормл’ане* ‘дитина, вигодувана материнським молоком’, *бе’з’бат’к’і́с’ке*

‘дитина, народжена поза шлюбом’, *вос’ми|м’іс’ачне*, *вос’ми|м’іс’ашне* ‘дитина, народжена матір’ю на восьмому місяці вагітності’, *си’ми|м’іс’ачне*, *си’ми|м’іс’ашне*, *с’іма|чате* ‘дитя, яке народилося на сьомому місяці вагітності матері’, *слабу|вате* ‘хворобливе дитя’, *тр’ох|м’іс’ачне* ‘дитина трьох місяців від народження’, *не|у|реме|н:е* ‘дитя, народжене на сьомому чи восьмому місяці вагітності матері’, *одно|м’іс’ачне* ‘дитя, яке від народження має один місяць’, *д’еу|ке*, *мла|д’енч’еске* ‘дитя-чі нервові судоми’ та прикметників жіночого роду на позначення жінок, наприклад, *бе|зд’ітна*, *оди|нока* ‘жінка, яка не має дітей’, *кормл’ашча* ‘жінка, яка вигодувала своїм молоком чужу дитину’, *пи|рвин:а* ‘жінка, яка народжує вперше’, *много|д’ітна*, *много|д’етна* *много|д’ітна*, *с’іме|на* ‘жінка, яка народила і виховала багато дітей’.

Дослідниця оцінних прикметників в українському діалектному мовленні В. В. Леснова, зауважила, що з-поміж усіх частин мови прикметники, а особливо якісні, є найвиразнішим засобом оцінки, що впливає з їхньої загальнокатегоріальної семантики [9, 56]. Більшість субстантивованих прикметників цієї тематичної групи мають нейтральну семантику, оскільки вказують на дітей за ДО ‘вік’, ‘спосіб вигодовування’. Ті прикметники середнього та жіночого родів, які позначають риси дитини чи жінки, які викликають у мовців осуд, прагнення виправити їх відповідно до усталених норм моралі, мають негативну конотацію: *кара|кате*, *кара|кате|н’ке* ‘дитина з нерівними ногами’, *крик|ливе* ‘дитина, яка багато і голосно плаче, переходячи на крик’, *позашл’убне* ‘дитина, народжена поза шлюбом’, *бе|с:ов’існа*, *бе|ш|ческа*, *розп|усна* ‘жінка, яка народила дитину поза шлюбом’ і под.

Крім прикметників, у досліджуваних говірках зазнають субстантивації дієприкметники, які вживаються переважно в середньому роді: *не|воз’мане* ‘дитина, яка померла нехрещеною’, *нид|нос’ане* ‘дитя, народжене на сьомому чи восьмому місяці вагітності матері’, *ни|ми|роване*, *ни|молит|вен:е*, *ни|х|ришче|не*, *молитви|не*, *молитвине* ‘непохрещена дитина’, *помолитве|не* ‘похрещене дитя’, *новона|роже|ний*, *новорожд|ений*, *новорожд’он:ий*, *новорожд’он:е* ‘новонароджена дитина’.

У всіх лексико-семантичних групах досліджуваних тематичних груп відзначено багато полікомпонентних назв. Переважають атрибутивні узгоджені словосполучення. Найчастіше двослівну номінацію зафіксовано в лексико-семантичних групах на позначення осіб – учасників обряду. Найбільше таких назв відзначено в лексико-семантичній групі на позначення дитини за різними диференційними ознаками (ДО): за ДО ‘час появи у сім’ї’: *ди|тина най|менша*, ~ *остан’а* ‘найменша дитина в сім’ї’; *ди|тина най|старша*, ~ *старша*, ~ *перва*, ~ *перша*, *ди|т’атко* *перве*, *ди|т’а* *перше* ‘перша дитина в сім’ї’; за ДО ‘вік’: *ди|тина не|до|ноше|на* ‘дитина, народжена раніше терміну’, ~ *годовала*, ~ *р’іч|на* ‘дитина, яка має рік від роду’, ~ *двох|м’іс’ачна*, ~ *дву|м’іс’ашна* ‘дитина двох місяців’, ~ *м’іс’ачна*, ~ *м’іс’ашна* ‘дитина, яка має один місяць від народження’, ~ *мален’ка* ‘дитина до року’, ~ *ше|с|тим’іс’ачна* ‘дитина у віці шести місяців’, ~ *тр’ох|м’іс’ачна*, ~ *тр’ох|м’іс’ашна* ‘дитина у віці трьох місяців’, ~ *циц’кова* ‘дитина, яку мати ще годує грудьми’; за ДО ‘риса характеру’: *ди|тина ве|ре|длива* ‘дитина, яка часто капризує без причин’, ~ *л’акана* ‘дитина, яка всього боїться’, ~ *нап|расна* ‘дитина, яка все просить’, ~ *не|наситна* ‘дитина до всього жадна’, ~ *ни|епр’ийатна* ‘дитина, яка робить шкоду’, ~ *морочлива* ‘дитина, яка капризує’, ~ *правил’на* ‘дитина, яка більше роботи виконує правою рукою’; за ДО ‘зовнішні риси’: *ди|тина воло|хата* ‘дитина, яка має по тілу багато волосся’, ~ *раба* ‘дитина з плямами по шкірі’; за ДО ‘спорідненість із батьками’: *ди|тина у|си|ноў|лина*, ~ *у|си|ноў|ле|на*, ~ *у|си|ноў|ле|на*, ~ *у|си|ноў|л’ана*, ~ *п|ри|ін’ата*, ~ *п|ри|йомна*, ~ *не|р’ідна*, ~ *патро|натна* ‘дитина, взята на виховання із будинку маляти, інтернату’, ~ *нагул’ана*, ~ *не|у|шл’убна* ‘дитина, народжена поза шлюбом; дитина нешлюбна’; за ДО ‘спосіб вигодовування’ *ди|тина квачова*, ~ *іс|куствин.а*, ~ *іс|кустве|н.а*, ~ *іс|кустви|на*, ~ *іс|кустве|іна*, ~ *не|молочна*, ~ *штучна*, *ди|т’а штучне* ‘дитина, вигодована штучним харчем’; *ди|тина здорова*, ~ *насто|йашча*, *ди|тина груд|на*, ~ *молочна*, ~ *слаўна*, ~ *крепка*, ~ *циц’кова*, *ди|т’а мамине* ‘дитина, вигодована материнським молоком’.

Атрибутивних неузгоджених словосполучень небагато. Це номінації, утворені за моделями: «іменник + прийменник + іменник»: *ди|тина ў воло|хах* ‘волосата дитина’, *ро|са іш:ибок* ‘роса на вікні, яку використовували у магічних діях, щоб захистити дитину від наврочень’, *со|лома в’ід™ сви|ней*, *со|лома с поро|с’ати* ‘солома з-під поросяти, яку використовують в обрядодіях, щоб заспокоїти дитину, яка довго не засинає’;

«іменник + іменник»: *св’ато* *Шул’ака* ‘свято, на яке йшли на цвинтар провідувати мертвонароджених дітей’, *пйат|но по|жара* ‘вроджена пляма темно-червоного чи синього кольору на тілі людини, появу якої пов’язують із тим, що мати, будучи вагітною, дивилася на пожежу і з переляку взялася за своє тіло’, *посаг ди|тини* ‘приготовані пелюшки, одяг для новонародженого’.

Для обрядової лексики характерним є процес перетворення двокомпонентного стійкого найменування в однослівне. Аналіз універбації в тематичних групах конкретної лексики показав, що конденсації зазнають атрибутивні узгоджені та неузгоджені словосполучення, утворені за мо-

делями «прикметник + іменник», «дієприкметник + іменник», «іменник + неузгоджене означення», «порядковий числівник + іменник» [12, 329]. Універби ж репрезентанти родильного обряду утворюються з узгоджених словосполучень моделей «прикметник + іменник», «дієприкметник + іменник». Переважно це лексеми на позначення дітей: *ди/тина ш/тучна* → *ш/тучник* 'дитина, вигодована штучним кормом'; *ди/тина при/йомна* → *при/йемн'ік* 'дитина, взята на виховання із будинку маляти, інтернату', *ди/т'а вос'ми/м'іс'ачне* → *вос'мак*, *ди/т'а се"ми/м'іс'ачне* → *с'імак*, *с'омак*, *ди/тина за/вернута* → *заве"рток* 'дитина, якій другий раз дали грудь, після того, як залучили, і яка своїм поглядом приносить шкоду'. На позначення жінок зафіксовано лише одну лексему *ж'інка й/алова* → *й/ал'йўка*, *й/алоўка* 'жінка, яка не має дітей'. Проте ця лексема на позначення бездітної жінки, на нашу думку, могла постати як вторинне найменування, оскільки в досліджуваних говірках лексема *й/ал'йўка*, *й/алоўка*, як і в інших говорах української мови та літературній, позначає корову, яка ні разу не телилася [6, 643].

Під час універбаційних процесів у говірці поширеною є зміна граматичного роду деривата порівняно з головним словом твірного словосполучення, що є характерним для української мови [8, 77]: *ш/тучник* 'дитина, вигодована штучним кормом', *при/йемн'ік* 'дитина, взята на виховання із будинку маляти, інтернату', *вос'мак* 'восьмимісячне дитя'.

Отже, основними способами номінації в лексико-семантичних групах лексики родильної обрядовості є афіксальна деривація, композитивне словотворення, універбація, які характерні також і для тематичних груп конкретної лексики. Серед афіксальних способів творення обрядових лексем найбільш продуктивним є суфіксальний, за допомогою якого утворюються репрезентанти всіх лексико-семантичних груп, що зумовлено позалінгвальними чинниками. Найчастіше це демінутиви на позначення дітей та їх зовнішніх чи внутрішніх рис. Семантична композиція на формально-словотвірному рівні представлена у вигляді словоскладання з атрибутивними та сурядними відношеннями між компонентами; складно-суфіксального основоскладання, чистого основоскладання. Осново- і словоскладання – малопродуктивні способи творення обрядової лексики, проте переважно характерні для лексико-семантичних груп на позначення жінок, рідше дітей, а також лікарських рослин, які використовують в обрядодіях родильного обряду.

Найменш поширеними є лексеми, утворені префіксально-суфіксальним та безафіксним способами.

Значна кількість номенів являє собою атрибутивні узгоджені і неузгоджені словосполучення, зокрема на позначення жінок і дітей за різними диференційними ознаками. Частина таких словосполучень є базою для утворення універбів. Специфічними особливостями творення репрезентантів досліджуваної групи лексики є субстантивація прикметників та дієприкметників середнього і жіночого роду.

Список використаних джерел

1. Горофянук І. Способи номінації в мікологічній лексиці центральноподільських говірок / І. Горофянук // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / МОН України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2009. – Вип. 9. – С. 89–100.
2. Дворянкін В. О. Номінативні процеси в українських східностепових говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дворянкін Віктор Олександрович ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2006. – 369 с.
3. Коваленко Н. Д. Фраземіка родильних обрядів у говірках волинсько-подільського суміжжя / Н. Д. Коваленко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. – к. 2007. – Вип. 3. – Кн. 2. – С. 183–191.
4. Поістогова М. В. Номінаційні процеси у ботанічній лексиці східноподільських говірок : авторефер. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / М. В. Поістогова, НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2005. – 23 с.
5. Скорофатова А. О. Ономазіологія та лінгвогеографія фітономенів в українських східнослов'янських говірках : монографія / Анна Олександрівна Скорофатова. – Луганськ : Елтон-2, 2009. – 369 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 11. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
7. Способы номинации в современном русском языке. – М. : Наука, 1982. – 295 с.
8. Старченко Я. С. Малопродуктивні універбаційні суфікси в українських жаргонах / Я. С. Старченко // Лінгвістика : збірник наукових праць. – Вип. 2(23). – Луганськ, 2011. – С. 72–79.
9. Леснова В. В. Оцінні прикметники в українському діалектному мовленні / В. В. Леснова // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2012. – Вип. 56. – Ч. 1. – С. 56–63.
10. Тищенко Т. М. Способи номінації в тематичних групах лексики з конкретним значенням у східноподільських говірках української мови / Т. М. Тищенко // Наукові праці Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. Вип. 42. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. – С. 179–183.

11. Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи : навч. посіб. / Тетяна Тищенко. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. – 382 с.
12. Тищенко Т. М. Явища універбації в лексиці східноподільського ареалу / Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство): зб. наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. – Вип. 16. – С. 325–330.

Анотація. У статті на матеріалі говірок східноподільського ареалу української мови проаналізовано способи номінації в обрядовій лексиці, зокрема родильного обряду, вказано на специфічні способи номінації названої тематичної групи. Відзначено, що основними способами номінації в лексико-семантичних групах лексики родильної обрядовості є афіксальна деривація, композитивне словотворення, універбація, які характерні також і для тематичних груп конкретної лексики. Специфічними особливостями творення репрезентантів досліджуваної групи лексики є субстантивація прикметників та дієприкметників середнього і жіночого роду.

Ключові слова: східноподільські говірки, обрядова лексика, способи номінації, словотвірна номінація, універбація, композитивне словотворення, субстантивація.

Summary. The nomination ways in ritual vocabulary, including maternal rite, were analyzed in this paper, based on the dialect material of east-Podillia area of the Ukrainian language; specific aspects of the nomination ways of the mentioned thematic group in comparison with thematic groups of the vocabulary with concrete meanings were underlined. It has been stated that the main nomination ways in lexical-semantic groups of maternal rite are affixal derivation, composite word-building, semantic transformation, which are also typical for thematic groups of concrete vocabulary.

A suffixal way is the most productive among affixal ways of ritual lexeme formation, with its help representatives of all lexical-semantic groups are formed, which is due to extra-linguistic factors. Most frequently they are diminutives to describe children and their external and internal features. Semantic composition on a formal word-building level is suggested in the form of word building with attributive and coordinative relations among components; complex-suffixal base-building, base-building itself. Base- and word-buildings are less productive ways of the ritual vocabulary formation, however they are mostly typical for lexical-semantic groups to describe women, rarely children, and also medicinal plants used in maternal ritual processes.

Lexemes formed by prefixal, postfixal and zero-affix ways are the least common. Ritual nouns are formed by zero-affix way – verbal derivatives according to two typical models: reduced verbal base and saving solid consonant, and reduced verbal base and ending –u.

A great number of nomenes are attributive coordinated and uncoordinated word combinations, namely those to describe women and children by their various differentiated features. Some of them are the foundation to form unverbals. Specific aspects of the formation of the representatives of the studied vocabulary group are substantiation of adjectives and participles of neutral and female gender.

Key words: east-Podillia dialects, ritual vocabulary, nomination ways, word-building nomination, semantic transformation, affixal derivation, composite word-building, substantiation.

Отримано: 11 серпня 2017 р.

УДК 81'367(477)

О. В. Турко

ПОРЯДОК СЛІВ У РЕЧЕННІ У СВІТЛІ КОМУНІКАТИВНОЇ ТЕОРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

Питання порядку слів у реченні української мови вирізняється понад столітньою практикою його дослідження (у кінці XIX – на поч. XX ст. було опубліковано працю Е. Бернекера «Порядок слів у слов'янських мовах»), різновекторністю в трактуванні граматичних понять, пов'язаних із структурою речення (зокрема таких, як модальність, валентність та ін.), багатоаспектністю розгляду цього питання (формально-граматична, семантико-синтаксична, комунікативна, функціонально-стилістична парадигми). Водночас названа проблема залишається актуальною і в сучасному мовознавстві. По-перше, українській мові притаманний вільний порядок слів, що, однак, не заперечує сталого розміщення окремих мовних елементів. Така дихотомія дає чималі можли-